

INFO-2032
Primljeno / Received: 2011-03-15

UDK : 32.019.5(497.5)“1941/1945”
Prethodno priopćenje / Preliminary Communication

POLITIČKA PROPAGANDA I KULTURNA REVOLUCIJA U „NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ“

POLITICAL PROPAGANDA AND THE CULTURAL REVOLUTION IN “THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA”

Alan Labus

Visoka škola za poslovanje i upravljanje s pravom javnosti Baltazar Adam Krčelić, Zaprešić, Hrvatska
The Accredited College of Business and Management, B. A. Krčelić, Zaprešić, Croatia

Sažetak

Utjecaj politike na medije, posebno novine i novinarski rad u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH) predstavlja nedovoljno istraženu temu u hrvatskoj historiografiji Drugog svjetskog rata. To je posebno važna tema u kontekstu političkog projekta *Kulturna revolucija* čiji je zadatak bila cjelovita preobrazba hrvatskog društva, koju je ustaški vrh nastojao provesti od dolaska na vlast u proljeće 1941. U ovom radu ograničenog karaktera cilj je bio objasniti temeljne odrednice *Kulturne revolucije*, razmjer političkog utjecaja na novine u NDH, način na koji je ustaška vlast organizirala institucije zadužene za upravljanje i kontrolu novinskih redakcija. Istraživanje u ovome radu provedeno je na dokumentima Vlade NDH, Državnog izvještajnog i promičbenog ureda (DIPU), Glavnog ravnateljstva za promičbu (GRP), Republičkog sekretarijata unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske, Službe državne sigurnosti, Izvještajnog ureda Ministarstva vanjskih poslova te na nekim dnevnim i periodičnim novinskim izdanjima NDH.

Abstract

The influence of politics on the media, especially newspapers and journalists' work in the Independent State of Croatia (ISC) represents an insufficiently researched area in the Croatian historiography of the Second World War. It is a very important topic in the context of the political project called *The Cultural Revolution*. The task of the project was to change the Croatian society in accordance with what had been the Ustashas' main goal since the time they took power in early spring of 1941. The purpose of this paper, of restricted nature, is to explain the basic determinants of “*The Cultural Revolution*”, scale of political influence on the newspapers in the ISC and the way the Ustashas' power had organized the institutions responsible for the management and control of the newspaper offices. This paper was based on the research of the documents of the Government of the ISC, National Propaganda Office (NPO), Internal Affairs Secretariat of the Socialist Republic of Croatia, State Security Department, Reporting Office of the Ministry of Foreign Affairs, daily newspapers and some magazines.

1. Dosadašnja historiografija o političkoj promidžbi u NDH

Organizacija i ustroj promidžbe u NDH, utjecaj političkog vrha na medije, način na koji se provodila cenzura te položaj novinara važni su aspekti hrvatske povijesti iz vremena Drugog svjetskog rata. Hrvatska historiografija imala je značajnih rezultata u istraživanju razdoblja 1941.-1945., na što upućuju opsežna istraživanja Fikrete Jelić-Butić, Bogdana Krizmana, Nade Kisić Kolanović i Hrvoja Matkovića te autora koji su se bavili nekim aspektima povijesti ustaškog pokreta i NDH /1/.

U poslijeratnoj Jugoslaviji povjesničarima je bilo važno i politički oportuno istraživati aspekte

NOB-a, ali ne i fenomene iz povijesti NDH. Pogled hrvatske historiografije u Jugoslaviji na NDH, kako kaže Nada Kisić Kolanović, bio je redukcionistički i jednodimenzionalan /2/. Svi aspekti života NDH definirani su kao rezultat političkog diktata Njemačke i Italije ili preslika režima uzora pa nije bilo potrebe posebno proučavati fenomen propagande, medija, novina i novinarskog rada u NDH. U prilog tome govori i činjenica da arhivsko gradivo NDH, od posebne važnosti za razumijevanje odnosa politike i novina, GRP-a, HIS-a, HDU *Croatia* i *Izvještajnog ureda MVP-a*, nije sredeno i razvrstano po fondovima u četrdeset i pet godina postojanja Jugoslavije. Tek je uspostavom Republike Hrvatske tijekom 1995. i 1996. arhivska građa NDH

organizirana i posložena po fondovima posložena /3/. Usporedi li se broj radova posvećenih NOB-u s onima NDH u *Časopisu za suvremenu povijest* od prvog godišta 1969. pa do dvadeset i drugog 1990. godine, vrlo je lako uočiti nerazmjer. Naime, svega je šest radova posvećeno NDH /4/. Emigrantski pogled na povijest NDH kreiran je u *Hrvatskoj reviji*, časopisu koji je od 1951. izlazio u Buenos Airesu, kasnije Münchenu i Barceloni, a od 1990. u Zagrebu. Nada Kisić Kolanović uvjetno ga naziva nostalgично apologetskim, jer NDH definira kao modernu državu-naciju, tj. kao povijesnu realizaciju samostalne hrvatske države, što svakako nije bila. Također, ustašku organizaciju interpretira kao revolucionarnu i oslobodilačku u romantičarskom smislu stvaranja hrvatske države /5/. U razdoblju od 1951. do 1971. u *Hrvatskoj reviji* objavljeni su brojni članci posvećeni povijesti NDH /6/, međutim niti jedan nije posvećen propagandi u NDH. Ipak, iz njih je moguće razabrati atmosferu koja je vladala u ustaškim redovima, način političkog odlučivanja te odnose u ustaškom vrhu. U časopisu su surađivali politički emigranti, a među njima i brojni ustaški prvaci iz razdoblja 1941.-1945. /7/

Rijetki su radovi u hrvatskoj historiografiji posvećeni medijima u NDH. Sa sustavnim istraživanjima otpočelo se nakon 1990. U okviru sinteze *Hrvatsko novinarstvo* 20. st., Božidar Novak dao je do sada najznačajniji doprinos istraživanju organizacije tiska u NDH, rada novinskih redakcija, načina na koji je provođena cenzura i uvjeta u kojima su radili novinari u NDH. Važan doprinos razumijevanju uloge novina u NDH, ali i načina njihova funkcioniranja, isljednički je dokument T. Mortigijije *Moj životopis*. Monografija Trpimira Macana *Spremnost 1942.-1945.* posvećena najznačajnijem tjedniku u NDH, sustavna je analiza novinskih rubrika *Spremnosti* i njezine redakcije. Knjiga Josipa Grbelje, *Uništeni naraštaji*, predstavlja najiscrpniju analizu sudbina novinara u razdoblju 1941.-1945. i nakon rata. Boško Zuckerman Itković u svojem radu *Funkcija protužidovske propagande zagrebačkih novina u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj od travnja do srpnja 1941. godine* istražuje prvu jasno osmišljenu programsku inicijativu ustaške propagande uperenu protiv Židova po uspostavi NDH. U zborniku radova *Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945.* Mario Jareb posvetio je članak *Mediji i promidžba Nezavisne Države Hrvatske NDH*, ustroju i načinu djelovanja medijsko-promidžbenog sustava, Državnog izvještajnog i promičbenog ureda pri Predsjedništvu vlade NDH, odnosno Glavnog ravnateljstva za promičbu kao glavnih poluga državne promidžbe. U historiografiji Bosne i Hercegovine tiskao i propaganda u NDH, koliko je meni poznato, predmet je istraživanja u svega

nekoliko radova. Knjiga novinara Fadila Ademovića *Novinstvo i ustaška propaganda u Nezavisnoj državi Hrvatskoj. Štampa i radio u Bosni i Hercegovini. 1941-1945.*, (Sarajevo 2000.) sinteza je povijesti novinstva NDH 1941.-1945. /8/ na gotovo pet stotina stranica, s posebnim osvrtom na propagandu i novinstvo u BiH. Članak Muhidina Pelesića *Prilog istraživanjima propagandne i kulturne politike NDH u BiH* /9/, predstavlja do sada najsustavniji prikaz rada sarajevske filijale DIPU-a, a time i važan doprinos razumijevanju ustaške propagande u BiH. Recentniji radovi Milana Koljanina i Koste Nikolića iz Srbije istražuju pak neke aspekte njemačke propagande u razdoblju 1941. – 1945. na prostoru bivše Jugoslavije ili pak propagande nastale pod utjecajem njemačke okupacije, čime zahvaćaju i promidžbeno djelovanje u NDH.

Od recentnijih knjiga i članaka koji se izričito ne bave istraživanjem propagande u NDH, ali dijelom zahvaćaju tu problematiku, valja izdvojiti još: *Radanje, život i umiranje jedne države. 49 mjeseci NDH*, Ivana Košutića, *Šibenik pod upravom Nezavisne Države Hrvatske* Nikice Barića, *Anglo-američka bombardiranja Hrvatske u Drugom svjetskom ratu. Saveznički zračni napadi na Nezavisnu Državu Hrvatsku 1943.-1945.* Marice Karakaš Obradov te knjigu 1941. *Godina koja se vraća Slavka Goldsteina*.

2. Kulturna revolucija pod vodstvom ustaške organizacije

U travanjskom ratu 1941. voljom Njemačke i Italije na prostoru Hrvatske i BiH stvorena je NDH. Država je poput nekih drugih osovinskih europskih satelita, Slovačke ili Norveške, služila ratnim interesima sila Osovine, pa je ustaška vlast i zakonodavstvo uspostavljeno po uzoru na fašističku Italiju i nacističku Njemačku. Na isti su način i mediji u NDH morali biti propagandna potpora ratnim naporima sila Osovine. Ustaški režim nastojao je putem stroge političke kontrole medija utjecati na sadržaj novina, odnosno formiranje javnog mnijenja. Retorika kojom se mahom neimenovani novinari, agencije, državni uredi, obraćaju čitateljstvu i slušateljstvu, bilo da je riječ o dnevnicima, periodičnim izdanjima ili radijskim proglašima, bila je u funkciji političkih probitaka režima.

Po uzoru na tjednik *Ustaša* /10/ tiskao NDH, možda najvažnija sastavnica kulturne revolucije pod vodstvom ustaške organizacije, trebao je izgraditi novog čovjeka. To je morao biti: *najpodpuniji prevrat na području duhovnog, moralnog i intelektualnog života hrvatskog naroda* /11/. Duboka *Kulturna revolucija ili druga revolucija* poslije uspostave vlasti, trebala je jamčiti čistu i zdravu Hrvatsku, oslobođenu uvezenih vrijednosti, običaja, jezika /12/. *Drugom*

revolucijom, objašnjava Stanko Vitković, koju tek valja provesti: *Željelo bi se vidjeti jednu drugu obnovu. Nove ljude bi se htjelo vidjeti. Obnovljene ili nanovo stvorene u duhu ustaških načela. Ne prestaju nam ponavljati, da je ovo ustaška Država. I s pravom, - ustaše su je stvorili...Oni koji su je stvorili prvom revolucijom, treba da je sada srede, ojačaju i osposobe za plodan život putem druge revolucije /13/ .Načela hrvatskog ustaškog pokreta /14/ trebalo je učiniti nacionalnim svjetonazorom, a novinari u NDH dobili su ključnu ulogu u tom propagandnom radu.*

Posebna pozornost polagala se na kulturnu revoluciju u svim njezinim aspektima o čemu govori i podatak da je u NDH tiskano preko tri tisuće knjiga, šezdeset kalendara i godišnjaka, a da je povremeno ili trajno izlazilo tri stotine listova i časopisa /15/. Još od emigrantskih dana, A. Paveliću posebno je važna bila promidžba o čemu svjedoče i njegovi brojni spisi upućeni hrvatskom narodu. Isti je značaj pridavao svim aspektima promidžbenog djelovanja i u državi kojom je upravljao, a jednom je prilikom ovako definirao promidžbu:

Promičba – mi smo joj dali tu liepu rieč, prije se upotrebljavala jedna ružnija – propaganda – jest uvijek, napose u vrijeme rata, oružje baš takovo kao i topovi i kao puške. I mi znamo da se neprijatelj tim oružjem baš u zadnje vrijeme i najjače služi /16/.

Jedan od bitnih elemenata *Kulturne revolucije*, po mišljenju Pavelića trebao je biti jezik i njegova prepoznatljivost kako u pisanom tako i govornom obliku pa nije slučajno da je njegov traktat pod nazivom *Strahote zabluda* iz 1942., izdan na *korienskom* pravopisu /17/. Već krajem travnja 1941. Poglavnik donosi odredbu o osnivanju *Hrvatskog državnog ureda za jezik*, koji je imao zadatak rješavati sva jezična pitanja u zemlji, a to se konkretno odnosilo na jezičnu kontrolu tiskovina, knjiga, udžbenika, filmova i radijskih emisija. Temelj Pavelićeve odredbe bilo je dokidanje fonetskog pravopisa i uvođenje korijenskog ijekavskog, odnosno etimološkog, koji je bio na snazi do 1892., čime se prije svega nastojalo iz političkih razloga riješiti srbizama u jeziku, ali i drugih tuđica. Često je to rezultiralo nespretnim izmišljanjem novih riječi, prevođenjem stranih te uporabom arhaičnih izraza /18/. Naravno da takvo nasilje nad jezikom nije moglo zaživjeti u jezičnoj praksi, izuzev u ustaškim listovima, pod strogom kontrolom režima, iako se Poglavnik trudio da u svakoj prilici posebno istakne važnost čistoće hrvatskog jezika u hrvatskom tisku. Jezik je trebao biti diferentia specifica u odnosu na sve ono što je prethodilo uspostavi NDH i što je vrlo važno, trebao je jamčiti prekid sa starim. Jedan anonimni novinar otkriva kako je to izgledalo u prvim danima NDH novinarima zagrebačkih redakcija koji su do tada radili u *Jutarnjem listu*, *Novostima* ili *Obzoru*: *...a što*

se tiče ustaškoga kursa, taj nije bio nikome na području novinstva jasan, a valjda ni samim ustašama. Oni nisu htjeli ništa staro, nego sve «novo», «novo», a o čemu se to «novo» sastoji, nitko nije znao. Osjećalo se da ni Pavelić ni ostalo vrhovno rukovodstvo nisu zadovoljni s novinstvom./19/

Pritisak na urednike u novinama bio je neizdrživ, kaže Tias Mortigija. Trebalo je osobito paziti na točnost i potpunost novih imena i naziva, jer su danomice stizale pritužbe i upozorenja, ne bi li se dotadašnje novinarske fraze i navike, izopćile, opravdano ili bez razloga./20/ Rezultat je bio artificijelan nefunkcionalan i mrtav jezik te novine loše kvalitete mahom pretvorene u ustaške biltene. Za M. Pelesića, *tipičan primjer sprege novinara s organima ustaške vlasti*, bila je audijencija predstavnika novinara kod Pavelića u srpnju 1941.

Pavelić je insistirao na tome da su kroz dvadeset godina novine bile rasadište nemorala, širenja nemorala u hrvatskom narodu...da je hrvatski jezik kroz dvadeset godina upropašten, nagrđen. Zato je Pavelić upozorio prisutne novinare, da dobro promisle prije uporabe pojedinih riječi aludirajući na njeno porijeklo. Misleći na ulogu koja je namijenjena novinarima u NDH, uzviknuo je: «Budite apostoli čistoće hrvatskog jezika!» /21/

3. Cenzura i politička kontrola novinskih redakcija

Po uspostavi NDH 10. travnja 1941., *slobodu ustaške štampe* proklamirali su Ivo Bogdan i Tijas Mortigija /22/, novinari koji su bili u domovinskom ustaškom pokretu i prije rata. Oni su promptno ukinuli predcenzuru državnog tužitelja Kraljevine Jugoslavije, da bi nakon dva-tri dana bilo odlučeno da će stanoviti vidovi cenzure morati i dalje biti na snazi, radi postojanja *neiskusnih novinara, koji su u stanju svašta nadrobiti./23/* Jedan sastanak organiziran u svibnju 1941. s novinskim i radijskim urednicima otkriva koje će zadaće novinari imati u novom hrvatskom društvu i zašto je cenzura potrebna:

Ono što neprekidno moramo imati pred očima to je nova uloga novinara i njihove pisane riječi u hrvatskoj državi, oslobođenje diktata takozvane demokracije, koja u biti u svako društvo unosi anarhiju. To vrlo uvjerljivo potvrđuje propast onih država i ljudskih zajednica, koje su na demokraciji zasnivali svoje društveno uređenje. ... Ali svako vrijeme svoje nosi. Pa čak i kada bi se mi složili da je demokracija nešto vriedno, što bi se događalo da u sadašnjem vremenu nastojanja prve hrvatske slobodne i samostalne države svatko trabunja što mu padne napamet /24/.

U NDH predcenzura se provodila u DIPU-u, odnosno u GRP-u i njegovim odjecima prema vrstama medija, a cenzura prema Zakonskoj odredbi

od 24. siječnja 1942. paralelno i koordinirano na tri instance u GRP-u, MUP-u i UNS-u. /25/ Ministarstvo unutrašnjih poslova zadržat će pravo uvida u rad cjelokupnog propagandnog djelovanja. Ukoliko bi državna cenzura nešto propustila ili nije pregledala, povjerenici MUP-a mogli su obustaviti tisak i provesti zapljenu. Ulogu supervizora do kraja 1943. obavljao je ing. Franc Perše, a naslijedio ga je dr. Leopold Bjelobrajdić, koji je do kraja rata bio na toj dužnosti. Jedan zaposlenik *Odsjeka za novinstvo i tiskopis GRP-a* na sljedeći način progovara o cenzorima MUP-a:

O tim ljudima ništa poblizje ne znam, nego da smo ih se pribojavali, ne će li oni poslije izlaska koje knjige staviti kakav prigovor, a specijalno Bjelobrajdić je bio revan, pa je mene optužio da proguravam demokratsku literaturu, specijalno Nobelovce.. Kada je izišla knjiga, mislim pod konac 1944. godine «Uvod u sociologiju», gdje sam mimo pročelnika dozvolio tisak slika svih sociologa svijeta, pa i Marksa i Engelsa, onda sam bačen sa svog rada iz cenzure na razdiobu pošte i razorstavanje akata po odsjecima i tu sam ostao do kraja, a dr. Bjelobrajdić je imenovan komesarom, jer smo svi mi mlađi kulturu shvaćali u širim razmjerima /26/.

Monolitnost medijske kontrole bit će posebno izražena od Staljingradske bitke, prekretnice u Drugom svjetskom ratu, pa sve do posljednjih mjeseci rata kada je učinjen tek djelomičan otklon od njemačkog saveznika. Glavno ravnateljstvo za promičbu strogo će nadzirati novinske objave ratnih izvješća, ali i agencijske objave Hrvatskog dojavnog ureda *Croatie*. I najmanja pogreška morat će se pismeno obrazlagati. Tako je HDU *Croatia* 8. siječnja 1943. morao izvijestiti *Glavno ravnateljstvo za promičbu* kako se u prijevodu novogodišnje zapovjedi Führera mogla potkrasti greška od jedne riječi koja je mogla bitno promijeniti cijeli kontekst /27/. Jedna slična opomena početkom siječnja 1943. upućena je *Hrvatskom narodu*, gdje se glavnog urednika upozorava na pogreške od 8. prosinca 1942. List je tada, prenoseći izjave generala D. Eisenhowera, pogrešno informirao o gubitcima osovinskih četa, umjesto savezničkih. U dopisu Glavnog ravnateljstva za promičbu navodi se da je istragom ustanovljeno kako je HDU *Croatia* odgovorna za krivi prijevod, ali se uredništvo *Hrvatskog naroda* upozorava na nužnu mjeru opreza i potrebu kontrole i korekcija pogrešaka. /28/

Strah urednika od pogreške (autocenzura) često je sam dovodio do propusta, o čemu svjedoči i jedan dopis *Nedjeljnih vesti* od 20. siječnja 1943. Novinskom odsjeku GRP-a. Ondje se potkrala greška u jednom talijanskom ratnom izvješću gdje se umjesto alžirska luka, citiralo tuniska luka pa je glavni urednik Josip Blažina /29/ u ime redakcije *Nedjeljnih vesti* bio dužan obrazložiti kako se to moglo dogoditi. Blažina u dopisu kaže:

*Pogrješno talijansko ratno izvješće dne 17 o. m. emitirao je HDU «Croatia» jer je u njegovom izvješću stajalo «tuniška luka». On (urednik) je to izvješće uistinu i redigirao, ali baš uslijed njegove pretjerane pažljivosti, koju bismo mogli nazvati strahom, da ne bi napravio pogrešku, on se interesirao da li se u talijanskom ratnom izvješću radi o datumu «između 12. i 13. prosinca» ili se to možda odnosi na siječanj... Bila je to svakako pometnja, te se ta nemila zabuna dogodila više od straha /kompleks/ urednika da ne bi pogriješio, nego od premalo pažnje. /30/ Istoga dana i HDU *Croatia* bila je dužna dati objašnjenje *Novinskom odsjeku GRP-a*, kako se takva krupna pogreška mogla potkrasti. Uslijedilo je obrazloženje jednog od djelatnika HDU *Croatie* koji je bio zadužen za emitiranje izvješća. Ondje se podrobnije objašnjava kako je došlo do pogreške i zašto ona nije pravodobno ispravljena, a odgovornost za propust prebačena je na uredništvo *Nedjeljnih vesti*. Ispostave GRP-a u Sarajevu, Banja Luci, Zemunu i Karlovcu često su u neznanju, konfuziji, ali i strahu da ne pogriješe pretjerivale u revnosti pa su čak cenzurirale i vijesti HDU *Croatie*. Dokaz da zagrebački GRP nije imao povjerenja u stručnu osposobljenost njihova kadra, ali i sposobnost kvalitetnog prosuđivanja jest i dopis od 4. ožujka 1944. upućen filijali u Banja Luci u kojem se između ostalog kaže: *Kod cenzure treba biti oprezan s obzirom na promjenjivost prilika. Za vas je najbolje u svemu se rukovoditi vestima Croatiae i zagrebačkih novina kako u pogledu unutarnje tako i u pogledu vanjske politike. Vi uostalom i ne ćete biti u prilici u tim pitanjima zauzimati drugo stajalište, niti to možete. /31/**

Pravi se pak incident u strogo kontroliranom medijskom prostoru NDH dogodio početkom 1943. također na periferiji, kada je sarajevski *Katolički tjednik* /32/ u svojem 4. broju otvoreno istupio protiv dirigitiranog novinskog sustava NDH, veličajući *slobodno novinstvo*. /33/ Odjel za novinstvo GRP-a upozorio je sarajevski ured na veliki propust cenzure i nužnost zapljene 4. broja *Katoličkog tjednika*, u kojem se s omalovažavanjem piše o novinstvu u NDH:

Tako se moglo dogoditi da taj list s omalovažavanjem piše o «dirigitiranom novinstvu» i kao protutežu suprotstavlja «slobodno» novinstvo, u koje svrstava i sebe i tako ustaško novinstvo označuje manje vrijednim. Novinstvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj može biti samo jedno, jer za sve što se piše u pitanjima politike, t. j. obćeg dobra hrvatskog naroda i države, snosi odgovornost državna vlast.

Isti ured daje i slijed mjera koje valja poduzeti protiv *Katoličkog tjednika*: *Na uljudan, ali odlučan način upozoriti uredništvo Katoličkog tjednika, da će listu biti zabranjeno izlaženje, ako i u buduće svojim pisanjem bude dovelo do toga, da nam naši saveznici, koji baš danas krolju svojih najboljih sinova i to upravo u borbi protiv zakletih neprijatelja vjere, uzmognu prigovoriti. Ne znamo, što o tome misle u uredništvu Katoličkog tjednika, ali to što su*

oni uz nepažnju naše cenzure učinili jest teško djelo protiv države i naroda. /34/

Iz dopisa se dalje iščitava kako sarajevska ispostava GRP-a nije na visini zadatka i nedovoljno revno provodi zacrtanu državnu politiku u vrlo važnom području, kao što su mediji. Poveže li se ta konstatacija s propustima uredništva sarajevskog *Novoga lista* i *Katoličkog tjednika*, nameće se zaključak da je ustaški režim u Zagrebu imao limitirane kadrovske, tehničke i materijalne mogućnosti za efikasnu kontrolu cjelokupnog medijskog prostora NDH, pogotovo periferije. Na kraju dopisa kojeg potpisuje nadstojnik *Novinskog ureda* Ivo Bogdan sarajevska ispostava GRP-a umoljava se: *da u Sarajevu ne provodi u novinstvu sustav drugačiji od onoga u Zagrebu. /35/* U odgovoru od 11. veljače 1943., sarajevski ured GRP-a pojašnjava kako poteškoće u cenzorskom radu proizlaze iz slabe informiranosti službenika ureda, kao i specifično teških političkih i vjerskih prilika u BiH /36/ koje ne dozvoljavaju uvijek odlučnu intervenciju na pisanje ovdašnjeg tiska. Naročito se to odnosi na listove vjerske provenijencije koji dobro koriste taj slobodni prostor, navodi se u izvještaju sarajevske ispostave GRP-a. /37/

Posljedica višeslojne cenzure i represije prema novinarima u NDH, bila je u najmanju ruku nekritički i pristran novinski sadržaj, zbog čega je novinstvo od samoga početka bilo u krizi. To zorno potvrđuje izvještaj o ustaškom novinstvu za Hrvatski državni sabor, iz srpnja 1942., kojeg je izradio Marko Čović, prvi ravnatelj *Hrvatskog naroda*. On konstatira kako:

Suvremeno hrvatsko novinstvo proživljuje tešku krizu, što se najbolje osjeća po kakvoći samih novina, a i po raspoloženju koje vlada među novinarima. O kakvoći naših novina nije potrebno govoriti, jer to znade i opaža svaki Hrvat, koji čita te naše novine /38/. Ta loša kvaliteta hrvatskih novina, zapravo znači neuvjerljivost pa je konstatacija da je malo tko od hrvatskih građana slijepo vjerovao hrvatskim novinama u NDH, pogotovo u posljednjoj fazi rata, vjerojatno točna /39/.

U jednom dopisu upućenom GRP-u 24. veljače 1943., nakon obavljenog razgovora s ravnateljem Matijom Kovačićem, istaknuti HSS-ovac Mirko Glojnarčić predlaže osnivanje dopisništva u Švicarskoj koje bi osiguralo kvalitetnije informiranje hrvatskih građana, ali i bolje plasiranje NDH u neutralnom svijetu. Glojnarčić na jednom mjestu kaže:

...ondje (u Švicarskoj) se miješaju utjecaji prijateljske i neprijateljske promičbe, a i glas švicarske neutralne

štampe svakako mnogo vriedi...možda se i previše uzdam u svoju spretnost, ali ipak mislim, da bi meni uspjelo naći prijatelja Hrvatske među Švicarcima /40/. O (ne)uspjehu ustaške propagande u NDH, a posebno na području BiH slikovito govori i M. Pelesić: *Ustaški režim u NDH, ta balkanska satrapija, bio je u dosta elemenata kopija njemačkih i italijanskih fašističkih uzora. Njegova propaganda bila je, također, tek odbljesak Goebbelsove i Mussolinijeve propagande, ali bez jednog važnog svojstva – bila je lišena hipnotične moći /41/.*

Zaključak

U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj od 1941. – 1945. po uzoru na organizaciju i djelokrug propagande u nacističkoj Njemačkoj, ustaška je vlast upravljala novinskim redakcijama i cenzurirala novine. Novinar je u NDH sveden na glasnogovornika *Ustaše-Hrvatskog oslobodilačkog pokreta*, jedine političke stranke koja je imala pravo djelovanja. *Kulturnu revoluciju*, osmislili su ustaški ideolozi kao važan politički projekt preobrazbe hrvatskog društva u čistu i zdravu Hrvatsku, oslobođenu uvezenih vrijednosti, običaja, jezika. Moćan promidžbeni aparat NDH trebao je pospješiti provedbu *Kulturne revolucije*. Stoga je u svega četiri godine postojanja NDH tiskano preko tri tisuće knjiga, šezdeset kalendara i godišnjaka, a povremeno ili trajno izlazilo tri stotine listova i časopisa. Poglavljenik Ante Pavelić osnovao je u travnju 1941. *Hrvatski državni ured za jezik* koji je imao zadatak provoditi jezičnu kontrolu tiskovina, knjiga, udžbenika, filmova i radijskih emisija. Osim jezične forme, vlast je pomno kontrolirala i sadržaj. Predcenzura se u NDH provodila u DIPU-u, odnosno u GRP-u i njegovim odjecima prema vrstama medija, a cenzura prema Zakonskoj odredbi od 24. siječnja 1942. paralelno i koordinirano na tri instance u GRP-u, MUP-u i UNS-u. Monolitnost medijske kontrole bila je posebno izražena od Staljingradske bitke, prekretnice u Drugom svjetskom ratu, pa sve do posljednjih mjeseci rata kada je učinjen tek djelomičan otklon od njemačkog saveznika. U tom razdoblju cenzori GRP-a pomno su nadzirali novinske objave ratnih izvješća, ali i agencijske objave Hrvatskog dojavnog ureda *Croatie*. Rezultat višeslojne cenzure i represije prema novinarima u NDH, bio je nekritičan i pristran novinski sadržaj, zbog čega su novine bile loše kvalitete, što potvrđuju i reagiranja nekih čitatelja.

Bilješke

/1/ Jelić- Butić, Fikreta, *Ustaše i NDH*, Zagreb 1977., Krizman, Bogdan, Pavelić i ustaše, Zagreb 1978., *Ustaše i Treći Reich*, 2 sveska, Zagreb, 1983., Pavelić između Hitlera i Mussolinija, Zagreb, 1980., Pavelić u bjegstvu, Zagreb, 1986., Kisić-Kolanović, Nada, *Vojskovođa i politika*. Sjećanja Slavka

Kvaternika, Zagreb, 1997. Mladen Lorković, ministar urotnik, Zagreb, 1998. NDH i Italija. Političke veze i diplomatski odnosi, Zagreb, 2001. Zagreb- Sofija. Prijateljstvo po mjeri ratnog vremena 1941-1945. Zagreb, 2003. Matković, Hrvoje, *Nezavisne Države Hrvatske*, Zagreb, 1994. Pismo Mladena

- Lorkovića iz kućnog pritvora poglavniku Anti Paveliću, Časopis za suvremenu povijest 25, br. 2-3, 315-321., Zagreb, 1993. Studije iz novije hrvatske povijesti, Zagreb 2004., Jareb, Mario, Ustaško-domobranski pokret, Zagreb, 2006., Goldstein, Ivo, Holokaust u Zagrebu, Zagreb, 1999., Dizdar, Zdravko, Brojtnbeni pokazatelji odnosa vojničkih postrojbi na teritoriju Nezavisne Države Hrvatske 1941. – 1945. godine, Časopis za suvremenu povijest 28, 1-2, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1996., Radelić, Zdenko, Vodstvo ustaškog pokreta i križari, Časopis za suvremenu povijest, God. 33 2001, 1, str. 19-40, <http://opac.zaki.com.hr/kgz/Detalji.asp?RecID=264010316>Hrvatska seljačka stranka : 1941. - 1950. <http://opac.zaki.com.hr/kgz/Detalji.asp?RecID=960618054> Zagreb 1996., Bednjanec Vuković, Aleksandra, Prilozi o NDH u časopisu «Hrvatska revija» od 1951. do 1971., Časopis za suvremenu povijest 32, br. 1, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2000. Nikica BARIĆ, Domobranstvo Nezavisne Države Hrvatske 1941. – 1945., Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945. - zbornik radova, Zagreb, 2009. Škiljan, Filip, Logorski sustav Jasenovac – kontroverzno, Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945. - zbornik radova, Zagreb, 2009.
- /2/ Kisić-Kolanović, Nada, Povijest NDH kao predmet istraživanja, Časopis za suvremenu povijest 34, br. 3, Zagreb, 2002., (str. 685.)
- /3/ HDA, Sumarni inventar, Izvještajni ured MVP-a, (str. 9)
- /4/ Tri članka Fikrete Jelić-Butić: Prilog pručavanju djelatnosti ustaša do 1941., (ČSP 1, br. 1-2/1969. 55.-92.) O okolnostima proglašenja NDH 10. travnja 1941., (ČSP 3, br. 2-3/1971., 87.-96.) Novi prilozi o ustašama i NDH, (ČSP 6, br. 2/1974., 115. – 124.), rad Rafaela Brčića, O knjizi Mladena Colića: Tako zvana Nezavisna Država Hrvatska 1941., (ČSP 6, br. 3/1974., 121.-134.), članak Bogdan Krizmana, Njemački emisar W. Malletke kod Mačeka uoči napada na Jugoslaviju 1941., (ČSP 7, br. 2./1975., 152.-164.) i članak Narcise Lengel-Krizman, Prilog proučavanju terora u tzv. NDH: sudbina Roma 1941-1945, ČSP 18, br. 1, 29.-42., što je primjerice istovjetno broju radova objavljenih o NOB-u u jednom broju Časopisa za suvremenu povijest povodom četrdesete godišnjice oslobodilačke borbe i socijalističke revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije. Niti jedan od spomenutih radova o NDH nije posvećen ustaškoj propagandi.
- /5/ Kisić-Kolanović, N., op. cit., (str. 687.)
- /6/ Bednjanec Vuković, Aleksandra, Prilozi o NDH u časopisu «Hrvatska revija» od 1951. do 1971., Časopis za suvremenu povijest 32, br. 1, Zagreb 2000., (str. 74.-76.)
- /7/ Ivo Bogdan, ravnatelj glavnog političkog dnevnika NDH Hrvatskog naroda 1941.-1944. te glavni ravnatelj Glavnog ravnateljstva za promičbu (GRP) od 1944., Franjo Nevistić, tajnik u kabinetu ministra pravosuđa i suradnik Spremnosti, Matija Kovačić glavni ravnatelj GRP-a 1942.-1944., Danijel Crljen od 1943. ravnatelj Državnog ravnateljstva za promičbu, Dragutin Kamber, pročelnik duhovnika oružanih snaga i povremeni suradnik Spremnosti.
- /8/ Ademović, Fadil, Novinstvo i ustaška propaganda u Nezavisnoj državi Hrvatskoj, Sarajevo 2000.
- /9/ Pelesić, Muhidin, Prilog istraživanjima propagande i kulturne politike Nezavisne Države Hrvatske u Bosni i Hercegovini u Drugom svjetskom ratu, Prilozi, 32, Sarajevo, 2003., (str. 231. – 247.)
- /10/ Ustaša – vjesnik hrvatskih revolucionaraca otpočeo je izlaziti sredinom 1930. Od 1932. – 1934. redovito su objavljivani različiti dokumenti, službene obavijesti, odredbe i naredbe, što je Ustaši davalo karakter službenog lista. Pavelić je uglavnom sam sastavljao list, a najpoznatiji članci su Ropstvo je dodijalo iz veljače 1932., Ustaše! Nama je sudba dosudila! iz listopada 1932. Jareb, Mario, Ustaško-domobranski pokret, Zagreb, 2006. (str. 194.–197.)
- /11/ Vitković, Stanko, Druga revolucija, Hrvatska smotra, br. 12, Zagreb, prosinac 1941. (str. 622. – 623.)
- /12/ M. Starčević definirajući tu duboku kulturnu, društvenu i političku revoluciju na jednom mjestu kaže: Preuzimajući na sebe i dalje velike zadatke posrednika (istoka i zapada), i hrvatski narod poput svih naprednih europskih naroda, koji uz bezprimjerene ratne napore poduzimaju divovske pothvate, da u plemenitoj međunarodnoj kulturnoj utakmici iznesu što osebujnije vlastite priloge, ujedinjuje u duhu ustaških načela sve pojedinačne i raztrgane kulturne snage... Starčević, Mile, Ustaška država i kulturno povijesna djelatnost, Prosvjetni život, br. 1-2, Zagreb, srpanj –kolovoz 1942., (str. 4.-5.)
- /13/ Vitković, S., op. cit., (str. 622. – 623.)
- /14/ Tri aspekta Načela posebno su važna za razumijevanje ustaške ideologije. Romantičarsko poimanje hrvatskog naroda ukorijenjenog u tradiciji hrvatskog sela, po čemu je sve hrvatsko porijeklom sa sela, a svi oni stanovnici koji nisu, pejorativno su definirani kao stranci. Važnost porijekla i krvne veze među Hrvatima definirana je kao presudna odrednica hrvatskog identiteta. Pa je shodno tome i povijest hrvatskog naroda od doseljenja shvaćena kao jednodimenzionalna, u zadanim prostornim i ideološkim okvirima (kao da su hrvatske povijesne pokrajine od doseljenja do 20 st. konstantna nepromijenjena vrijednost te kao da je nacionalna osvještenost Hrvata bila prisutna već u 7. st.). I konačno, socijalni aspekt ustaške doktrine podrazumijeva da samo pripadnici hrvatskog naroda imaju pravo upravljati zemljom i to na osnovi neke imaginare pravedne podjele dobara, a protiv kapitalističke doktrine bogaćenja pojedinaca. Načela hrvatskog ustaškog pokreta, za što Mario Jareb koristi precizniji termin ustaško-domobranska načela, u izvornom obliku obavljenom u Glavnom ustaškom stanu 1. lipnja 1933. imaju 15 točaka, dok verzija iz brošure 1942. koju je pripremio Danijel Crljen ima 17 točaka. Ustaša, – dokumenti o ustaškom pokretu, Zagreb 1995. (ur. Petar Požar) , (str. 57. – 89.)
- /15/ Pelesić, M., op. cit., (str. 231.)
- /16/ Ustaša, op. cit., (str. 337.-338.)
- /17/ Prvo izdanje objavljeno je na talijanskom 1938. u Sieni, pod pseudonimom A. S. Mrzodolski. Ustaša, op. cit., (str. 110.)
- /18/ Jelić-Butić, Fikreta, Ustaše i NDH 1941 – 1945., Zagreb, 1997. (str. 208.)
- /19/ HDA, Fond RSUP SRH SDS, 0131.18.
- /20/ Mortigijija, Tias, Moj životopis, Zagreb, 1996., (str. 74.). Ulogu nadzora nad prevodilačkom djelatnošću, posebice čistoću hrvatskog jezika, imao je Ured za narodno prosvjećivanje pri Ministarstvu prosvjete, HDA, RSUP SRH SDS (1561), 0131.18.
- /21/ Pelesić, M., op. cit., (str. 232.)
- /22/ Ta je sloboda međutim trajala svega nekoliko dana dok se ustaše nisu pribrale i snašle. Naknadno je priopćeno da će nekakva predcenzura ipak biti uvedena, no uvedena je cenzura kakve ranije nikada nije bilo. Grbelja, J., op. cit., (str. 17.)
- /23/ HDA, Fond RSUP-SRH-SDS (1561), 0131.18
- /24/ Košutić, I., Rađanje, život i umiranje jedne države. 49 mjeseci NDH, Zagreb 1997., (str. 303.)
- /25/ Početkom studenog 1943. u Osijeku se uvodi vojna cenzura, a o tome redakcije obavještava Mijo Tolj Pročelnik odjela za tiska i slikopis GRP-a. HDA, Predsjedništvo vlade DIPU-GRP (237), 11741/43.
- /26/ HDA, Fond RSUP-SRH-SDS (1561), 0131.18
- /27/ HDA, Fond Predsjedništva vlade DIPU-GRP (237), 425/43. U odgovoru na prijekor, nadstojnik Hrvatskog dojavnog ureda Croatia Ivan Degrel, brani novinare, navodeći kako je riječ o pogreški tehničke prirode. Greška je bila, navodi nadstojnik u prijevodu riječi oft, umjesto prijevoda često, zabunom je ispalo teško. Shodno tome pretpostavljeni se skrušeno mole za ispriku.
- /28/ HDA, Fond Predsjedništva vlade DIPU-GRP (237), 456/43.
- /29/ Josip Blažina, novinar i humorist (Križišće 1903. – Cochabamba-Bolivija 1987.) Pokretač i glavni urednik humorističnog tjednika Vrabac (1943.-45.) u izdanju Novinarske zaklade. Od 1942. glavni urednik Nedjeljnih vesti. Tko je tko u NDH, Hrvatska 1941-1945., Zagreb, 1997., (str. 42.)
- /30/ HDA, Fond Predsjedništvo vlade DIPU-GRP (237), 499/43.
- /31/ U veljači 1944. Banjalučka ispostava GRP-a upozorena je

- iz Zagreba na zakonsku osnovu po kojoj isključivo Glavno ravnateljstvo provodi cenzuru, a tek po ovlaštenju ispostave. HDA, Fond DIPU pri Predsjedništvu vlade (237), 1258/44.
- /32/ Katolički tjednik je bio vlasništvo Akademije Regina Apostolorum, izlazio je u Sarajevu, a glavni i odgovorni urednik bio je Franjo Kralik.
- /33/ Katolički tjednik, br. 4., Sarajevo, 24. siječnja 1943., 1. Već u prvom broju od 3. siječnja 1943. Katolički tjednik u uvodniku pod nazivom Kao došljaci stranci upozorava da je crkva oduvijek štovala zemaljske zakone i građanska prava te da svaki čovjek ima dušu, savjest i slobodu. Pozivajući se na pacifističko poslanje, dalje se navodi kako čovjek nije na zemlji da umre već da živi. U 4. broju Katoličkog tjednika posebno se kritizira kolektivism nasuprot individualizmu, pokušaj da se rasna teorija nametne kao model vrednovanja individua ili pak negiranja jednakopravnosti naroda. Nekršćanski je i etički posve neprihvatljivo dijeljenje rasa na one, koje bi imale pravo da gospodare, i na koje bi imale dužnost da služe poručuje se u članku Problem rase. Bio je to otvoreni revolt protiv primjene načela rasnih zakona. U uvodniku trećeg broja od 17. siječnja 1943., kritizira se pojam junaka kako ga je predstavljala nacistička ideologija, vojnika koji snagom kolektivne volje ruši sve pred sobom i ostvaruje svete nacionalne ciljeve. Junaštvo je u duhu, kršćanski ideal junaka odavno je nadišao puko divljaštvo, a njegov je produkt stvaralački, kultura. U broju 5 od 31. siječnja 1943., u uvodniku Katoličko tjednika pod nazivom Najdublji odgovor neimenovani autor poziva se na ideje ženevskih pacifista. Da bi u članku Odjeća istoga broja autor pod pseudonimom Dr. Ins. koristeći pojam odijevanja kao metaforu, posve otvoreno progovorio o temeljnim ljudskim slobodama, apostrofirajući pravo na slobodu misli, govora i odlučivanja.
- /34/ HDA, Fond Predsjedništva vlade DIPU-GRP (237), 587/43.
- /35/ HDA, op. cit, 587/43.
- /36/ Misli se na osjetljivo političko pitanje odnosa Hrvata i Muslimana.
- /37/ HDA, Fond Predsjedništva vlade DIPU-GRP (237), 148/43. volji. Pelesić, M., op. cit., (str. 243.)
- /38/ Jelić-Butić, F., op. cit., (str. 205.)
- /39/ U svojoj knjizi Slom NDH, dr. Kamber na pitanje je li vjerovao u opstanak NDH i u pobjedu Njemačke, odgovora: Nisam, već od 1943., a sumnjao sam odmah iza zastoja u Rusiji. U ljeto 1944. rekao sam svom znanцу Lasseru von Z. da je rat sigurno izgubljen. Usprkos svemu provlačila se je neka nada da ćemo se mi, bezobzira na sudbinu Njemačke, izvući. Kamber, Dragutin, Slom NDH (kako sam ga ja doživio), Zagreb 1995., (str. 31.)
- /40/ HDA, Fond Predsjedništva vlade DIPU-GRP (237), 2817/43.
- /41/ Pelesić, M., op. cit., (str. 237.)